

Zdeněk Bezečný

SŇATKY ČESKÉ ŠLECHTY VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

V článku o šlechtě v Rakousku před rokem 1914, otištěném v revue *Études Danubiennes* v roce 1992, zaznamenal Hans von Urbanski následující vzpomínku Jana Schwarzenberga, bývalého rakouského vyslance ve Vatikánu, která se tradovala v orlické sekundogenituře tohoto významného jihočeského rodu.¹ Janův otec Karel IV. ze Schwarzenbergu velmi záhy ovdověl, a rozhodl se proto znovu jít na námluvy. Kam? Do Gothy! (Nikoliv ovšem do německého města, ale do genealogických ročenek v něm vycházejících.) Tam našel hraběnku Idu Hoyosovou, u níž mu vše vyhovovalo – babička Lichtensteinová i matka Paarová. Tento „genový vklad“ sliboval výborné manželství s nadanými dětmi. Byl však šlechtický sňatek záležitostí pouhé racionální úvahy, jak naznačují předchozí slova? Zřejmě nikoliv.

Ostatně ve skutečnosti celá událost proběhla poněkud jinak. Karel IV. ze Schwarzenbergu, syn proslulého konzervativního politika a právník vítěze v bitvě u Lipska, opravdu v květnu 1890 po krátkém, pouhé čtyři roky trvajícím manželství ztratil manželku Marii, rozenou hraběnku Kinskou z kostelecké větve rodu. Rok na to se ve svých jednatřiceti letech začal ucházet o ruku jednadvacetileté Idy Hoyosové, na niž ho upozornil otec Karel III. Při setkání ve Vídni v červnu 1891 zjistil, že mladá hraběnka se mu líbí a je velmi přátelská. Ani on jí nebyl lhostejný. Měl ale soka, hraběte Ferdinanda Kinského. Výhodou mu byla přízeň Idiných rodičů a přímluvy jejich společného příbuzného, hraběte Františka Clam-Gallase. Rozhodnutí však leželo na samotné hraběnce Idě, a vyslovil-li by se Ferdinand Kinský dříve, pravděpodobně by dala přednost jemu, neboť ho znala déle a lépe. Tyto obavy se ukázaly být liché, a tak se Karel kníže ze Schwarzenbergu v září 1891 s hraběnkou Idou z Hoyos-Sprinzensteinu zasnoubil a v listopadu téhož roku ji v prelaturě u Skotů ve Vídni pojal za manželku.²

¹ Hans von Urbanski, *Der Adel in Österreich vor 1914*, *Études Danubiennes* 8, 1992, s. 1–14.

² SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-a-14, dopis Karla IV. Karlu III. ze dne 4.6. 1891, kart. 216.

Námluvy Karla ze Schwarzenbergu můžeme považovat v prostředí české historické šlechty za typické. Nejednalo se o pouhý genový výběr, ale přesto se dbalo, aby partner pocházel ze stejného prostředí. Bude zajímavé podívat se, jakou roli sehrála rovnorodost v uzavírání šlechtických sňatků ještě v druhé polovině minulého století. Jak se aristokraté touto zásadou řídili? Kde to zjistit? Samozřejmě v Gothě.³

Tento pramen zaznamenal dvě stě devadesát sňatků šlechticů, mužských příslušníků rodů s knížecí a hraběcí důstojností usedlých v Čechách. Pouze dvacet jedna z nich bylo uzavřeno s dámami nešlechtického původu a devět s příslušnicemi teprve nedávno nobilitovaných rodin. Neurovnorodý sňatek byl pro historickou šlechtu společensky nepřijatelný, a navíc pro ni platila stále některá omezení, liberální rétorikou nazývaná středověká, týkající se přístupu k dvorským úřadům, ale i držby fideikomisu. Poměrně známý byl případ hraběte Františka Schlika, který kvůli svému sňatku s Bertou Roxerovou, ovdovělou Castiglione, pozbyl práva na rodové svěřenectví Kopidlna a Staré Hrady.

Velkou většinou však uzavírali mesalianční sňatky neprvorození synové, na nichž neležela taková zodpovědnost za neposkrvněné pokračování rodu. Svou roli mohlo při výběru partnerky z nešlechtického prostředí sehrát i liberální myšlení, jako v případě Václava Kounice a Rudolfa Thurn-Taxise.

Z jakého prostředí pocházely neurozené dámy, jejichž půvab či jiné schopnosti dokázaly okouzlit české aristokraty? Najdeme mezi nimi herečku Josefínu Čermákovou, ženu již zmíněného mladočeského politika hraběte Václava z Kounic. Hrabě František Deym ze Stříteže si vzal v roce 1876 Julii Bertu Grueberovou, dceru významného architekta a historika umění. Jako vydařený žert proslulého šprýmaře, tehdy pětasedmdesátiletého hraběte Octaviána Kinského z chlumecké větve rodu, lze chápat sňatek uzavřený v roce 1888 s cirkusovou krasojedkyní Marií Stubenvollovou. Za svého působení na postu rakousko-uherského vyslance v Tokiu poznal svou partnerku Mitsu Aoyama z tokijské obchodnické rodiny hrabě Jindřich Coudenhove. Ve šlechtických kruzích kolovaly pověsti o jejím příbuzenství s japonským císařem. Za mořem se oženil i princ František Auersperg, který si vzal v roce 1899 v New Yorku Florance Elsworth Hazardovou, dceru průmyslníka.

³ Pro poznání vyšší šlechty je důležitý Gothaischer genealogischer Hofkalender, poskytující údaje o členech vládnoucích evropských rodin, mediatizovaných knížecích dynastií a ostatních knížecích a vévodských rodin, a Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser, který shromažďoval údaje o držitelích německého, rakouského a uherského hraběcího diplomu. Stavem svobodných pánů se zabýval Gothaisches genealogisches Taschenbuch der freiherrlichen Häuser.

Pro rodinu hrabat Waldstein-Wartenbergů byly osudové dcery lesníků. Mimořádně nadaná (nebo nadána) musela být Marie Boudová, jejíž otec sloužil jako c. a k. nadlesní v Pardubicích. Nejprve se stala manželkou dědice duchcovského majorátu, hraběte Jiřího Waldstein-Wartenberga, a po jeho smrti ženou Albrechta, příbuzného z mnichovohradištské větve téhož rodu.

Jeho bratranec Arnošt se v roce 1848 oženil s princeznou Annou ze Schwarzenbergu, pocházející z orlické sekundogenitury. Ta však následujícího roku po narození syna zemřela. Arnošt napsal v červenci roku 1850 svému vychovateli a důvěrníkovi Karlu Seidlerovi dopis z Cilli v jižním Štýrsku (dnes Celje ve Slovinsku), v němž ho seznámil se svým úmyslem pojmout za manželku dceru tamního lesníka. Seidler nelenil a oznámil to příbuzným hraběte, včetně bratra jeho zesnulé ženy Karla IV. ze Schwarzenbergu a manžela sestry knížete Arthura Rohana, kterého představa sešvagření s osobou nízkého původu velmi rozrušila. Vrásky nadělal chystaný sňatek i nešlechtici Seidlerovi, trpělivě vysvětlujícímu Arnoštu Waldsteinovi společenské důsledky mesaliance a její nepříznivý vliv na syna z prvního manželství. Neustále se přitom kochal nadějí, že se pan hrabě vzpamatuje a vzdá se svého počínání, které on nechápal.⁴ Byl vyslyšen: hrabě Waldstein si nakonec lesníkovu dcerku nevzal. Oženil se s nadmíru urozenou nevěstou, Marií Schwarzenbergovou z hlubocko-krumlovského prvorozenectví. Jeho cillijské námluvy byly brzo považovány za pouhý žert. Samozřejmě a přirozené jak pro aristokraty, tak pro jejich okolí, bylo i v polovině minulého století uzavření sňatku s osobou stejně urozenou. To koneckonců dokazuje i převládající počet těch, kteří tak učinili.

Své důstojnosti odpovídající partnerky hledali čeští šlechtici většinou v rámci habsburské říše. Omezený počet šlechtických rodů žijících v tomto prostoru (v Čechách můžeme napočítat okolo sta rodin náležejících k historické šlechtě) vedlo k poměrně častým příbuzenským sňatkům, a to někdy velice blízkým. Tak například v roce 1861 si František hrabě Lamberg vzal za ženu svou vlastní sestřenicí Annu Lambergovou. Kníže Richard Metternich se oženil se svou neteří hraběnkou Paulinou Sandorovou a její dědeček, obávaný předbřeznový kancléř, se stal zároveň jejím tchánem. Častější byly samozřejmě sňatky v příbuzenství vyššího stupně, které si však stejně vyžadovaly církevní dispens. Setkat se můžeme i s manželstvími mezi osobami sešvagřenými. Například František Colloredo-Mansfeld si po smrti Marie rozené Lexové z Aehrenthalu vzal za ženu její sestru Alžbětu.

⁴ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-d-366, dopisy Karla Seidlera Karlu III., kart. 236.

Ostatně, zabýváme-li se genealogií české historické šlechty, zjistíme, že byla propojena nepřehledným předivem příbuzenských vztahů, posilujících její uzavřenost. Ta napomáhala aristokratickým mladíkům při výběru vhodné nevěsty. Vyznačovaly se jí totiž šlechtické zábavy, odehrávající se téměř bez účasti neurozených. Různá soirée, domácí plesy a divadelní představení v městských palácích či hony na venkovských sídlech spolu s častými návštěvami příbuzných byly ideálním prostředím pro vyhlédnutí budoucí manželky.

Tento první krok učinil adept ženitby sám, nebo to za něj udělali rodiče. V těchto otázkách měla v rámci šlechtické rodiny navrch matka, což je pochopitelné a soukromá korespondence urozených dam to dokazuje. Hemží se zaručenými zprávami o tom, kdo si koho vezme nebo by si měl vzít. Mohlo se stát, že byl vyhlédnut manžel pro příslušnou nevěstu, jako v případě Richarda Clam-Martince, jehož chtěla oženit Vilemína ze Schwarzenbergu se svou dcerou. Hrabě však neprojevil patřičný zájem a ze svatby sešlo, což kněžnu urazilo.⁵ Nezájem o nabízejícího se nebo nabízeného partnera nebyl vysvětlován pouze nenalezením vzájemných sympatií, ale i nedostatečnou úctou k rodině nevěsty či ženicha. V roce 1873 například píše Josefína ze Schwarzenbergu svému synovi: „Ubohá Anna (myšlena její vnučka, pozn. Z. B.) zůstane snad starou pannou. Že František Thun námi pohrdl, mne mrzí.“⁶

Úspěch námluv, jež následovaly po vyhlédnutí partnera, záležel na vzájemném souhlasu obou budoucích manželů a jejich rodičů. Nebyly vždy úspěšné, jak nás přesvědčuje baron Robert Hildtprandt, pán na jihočeské Blatné, který uspěl až napotřetí. Nejprve se ucházel o ruku princezny Lili Lobkovicové, která neměla peníze a zároveň ho nechtěla, později neuspěl ani u Octavie Czerninové. Teprve z moravské Náměště si přivezl nevěstu, hraběnku Augustu Haugwitzovou.

Krátce po úspěšných námluvách následovaly zasnuby a nedlouho poté i sňatek. Ten byl dosti složitým administrativním úkonem. Například svatba Karla III. ze Schwarzenbergu a Vilemíny z Oettingen-Oettingen a Oettingen-Wallersteinu si v roce 1853 vyžadovala především důkladnou svatební smlouvu řešící majetkové poměry manželů, včetně výplaty apanáže a zabezpečení pro případ vdovství. Dále pak policejní vysvědčení zachovalosti, mimochodem vydané policejním ředitelem rytířem Leopoldem Sacher-Masochem, vrchnoporučenské povolení od apelačního soudu ve Švábsku, neboť nevěsta byla polovičním sirotkem, potvrzení o zaplace-

⁵ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-a-14, dopis Karla IV. Karlu III. ze dne 15. 10. 1888, kart. 216.

⁶ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-a-7, dopis Josefíny ze Schwarzenbergu Karlu III. ze dne 16. 8. 1873, kart. 214.

ní vojenské svatební kauce ženicha coby činného důstojníka a dispens polního vikariátu od příbuzenství v sedmém stupni. Teprve pak mohli být oddáni v Oettingenské domácí kapli v Praze.⁷

Vlastní svatba představovala na jedné straně soukromou rodinnou slavnost, na straně druhé záležitost veřejnou. I v druhé polovině minulého století doprovázely příjezd novomanželského páru do ženichova sídla slavobrány, uvítací projevy představitelů samosprávy, devótní deklamovány místních učitelů. Nadšeně vítali novou paní zaměstnanci na zámcích a velkostatečích.⁸

Podobně veřejnou událostí bylo i narození dědice, jak o tom svědčí množství gratulací z prostředí mimo rodinu. Zajistit pokračování rodu bylo ostatně hlavním důvodem šlechtického sňatku. Třebaže výběr vhodného partnera nebyl pouhou rozumovou záležitostí či věcí domluvy mezi rodiči, jak bývá v obecném povědomí zakotveno, existovala v něm jistá zodpovědnost vůči tradici, vyjádřená požadavkem rovnorodosti. Ta nebyla otázkou církevního ani světského uzákonění, ale šlechtickou společností přijímaného úzu. U většiny historické šlechty byl naprosto nepředstavitelný jiný způsob soužití s ženou než církví posvěcený sňatek. Podle Karla IV. ze Schwarzenbergu by mohlo zavedení civilního sňatku dokonce vést k zániku monarchie.⁹ Nepřípustná byla i rozluka manželství.¹⁰

Katolickou tradicí a konzervatismem byl nepochybně poznamenán i vztah šlechticů k intimním záležitostem, jako je předmanželský, mimomanželský, ale i manželský sex. V námi prostudované soukromé korespondenci jsme nenašli o těchto záležitostech jedinou přímou zmínku.¹¹ Jen náznaky nás vedou k domněnkám, že radosti života okusili mladí aristokraté v důstojnické službě nebo na cestách za poznáním. Ženy vstupovaly do manželství v intimních záležitostech nejspíše zcela nepřipravené; může o tom svědčit pozornost, jaké se jim dostávalo ze strany starších příbuzných (většinou matky a tchyně) v době po svatbě a během prvního těhotenství.

Když byla hodnocena kvalita manželského soužití, používalo se větší hodnocení šťastné manželství. Opačné hodnocení svědčilo, že je ve vztahu něco nedobrého, nesetkali jsme se však se sdílením osobních pro-

⁷ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. A-I-11-13, sňatek Karla III., kart. 184.

⁸ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. A-I-8b, sňatek Karla IV., kart. 255.

⁹ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-a-14, dopis Karla IV. Karlu III. ze dne 22. 4. 1894, kart. 216.

¹⁰ SOA Třeboň: RA Schwarzenberg, sg. N-d-84, dopis Alexandriny Dietrichsteinové Karlu III. ze dne 20. 9. 1880, kart. 224.

¹¹ Opírali jsme se především o došlou korespondenci adresovanou Karlu II., Karlu III., Karlu IV., Josefíně, Vilemíně, Marii a Idě ze Schwarzenbergu, která je uložena v SOA Třeboň: fond RA Schwarzenberg.

blémů. Z většiny dopisů však můžeme vycítit vzájemnou lásku a úctu, vyjádřenou již způsobem oslovení, ale i vzájemnou starostlivostí.

Šlechtický sňatek ještě v druhé polovině minulého století v sobě spojoval intimní sblížení dvou lidí a zachování tradic stanovených zásad. Porušení těchto zásad nebylo časté a většinou historické šlechty bylo považováno za nežádoucí. Jejich dodržení však nepřinášelo pouhé uzavírání rodinných aliancí bez ohledu na city.

Zdeněk Bezečný
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity
České Budějovice